

УДК 371.213.212.09
К 20

Ореста КАРПЕНКО

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПІКУНСЬКО-ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІНТЕРВЕНЦІЙНИХ ЗАКЛАДІВ У ПОЛЬЩІ

У статті висвітлено витоки становлення інтервенційних закладів для дітей і молоді у Польщі, основні засади організації навчально-виховного процесу, узагальнення правових підстав реформування системи опіки дітей, позбавлених батьківського піклування, а також обов'язки та функції педагогічних працівників цих закладів.

Ключові слова: інтервенційний заклад, діти, молодь, Польща, нормативно-правові акти, опіка.

Постановка проблеми. З часів Другої світової війни поняття “сирітство” набуло дещо іншого змісту: соціальне сирітство, як його називають в Україні, чи євросирітство – у Польщі. За останні 5 років з Польщі до європейських країн виїхали приблизно два мільйони молодих людей у пошуках кращого майбутнього, а діти залишилися на вихованні у бабусь та дідусів. Фондація Європейського права, яка вивчає це питання, наголошує, що масштаби цього явища, поки що залишаються невизначеними, але його результати будуть помітні через кілька років, тому необхідно протидіяти цьому явищу, адже втрати для суспільства можуть бути дуже високими. Крім цього, великий відсоток соціальних сиріт у Польщі складають діти з патологічних сімей, які не можуть забезпечити їм належного виховання та умов для повноцінного розвитку. Постійна співпраця педагогів, психологів та соціальних працівників з батьками та повернення дітей у їхні природні сім'ї є найважливішим завданням сьогодення.

© Карпенко Ореста, 2014

Упродовж останніх років система опіки дітей у Польщі зазнала великих змін. Прийнятий 9 червня 2011 р. Закон “Про підтримку сім’ї і систему опіки” розмежував систему опіки дітей на такі дві підсистеми: *інституціональну*, до якої відносять опікунсько-виховні заклади, регіональні опікунсько-терапевтичні заклади, інтервенційно-адаптаційні осередки; а також *родинну* – прийомні сім’ї і дитячі будинки сімейного типу [11]. Сьогодні можемо спостерігати за діями чиновників, які створюють нові можливості для запровадження і поширення сімейних форм опіки дітей. Незважаючи на те, що кількість інтервенційних закладів у Польщі з кожним роком зменшується, у них ще й досі є багато дітей, які потребують соціального захисту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Означена проблема знайшла висвітлення у психолого-педагогічній літературі. Науковці досліджують різноманітні аспекти: засоби, форми і методи опіки і виховання дітей-сиріт під час проведення реформ у системі соціальної допомоги (Ю. Бронгель); вплив правової системи на опіку дітей, позбавлених сімейного піклування (М. Бартосевіч); історію заснування і діяльність опікунсько-виховних закладів у Польщі (Р. Боровський); сімейні та інституціональні форми опіки дітей, позбавлених батьківського піклування (М. Коланкевич); роль інтервенційного закладу у поверненні дитини до її біологічної сім’ї (А. Крупінський).

Аналіз та узагальнення сучасної україномовної психолого-педагогічної літератури засвідчує, що проблема опіки дітей та молоді у Польщі висвітлена фрагментарно. У ній відсутнє комплексне висвітлення становлення та розвитку інтервенційних закладів у Польщі, нормативно-правової бази у сфері соціальної допомоги дітям та молоді.

Мета статті – висвітлення нормативно-правової бази опіки дітей та молоді у Польщі, основних засад організації навчально-виховного процесу в інтервенційних закладах Польщі.

Проблема сирітства та потреба у створенні закладів, які б надавали невідкладну опіку бездомним дітям, гостро постала після численних воєн. У 1909 р. Товариство Опіки Дітей створило першу таку установу у Варшаві, яка протягом декількох годин опікувалася покинутими і позбавленими опіки дітьми. Основні засади щодо функціонування притулків були прописані в Ухвалі

Законодавчого Сейму від 13 січня 1920 р. і Розпорядженні Міністра праці і соціальної політики від 19 лютого 1920 р. В останньому зазначалося, що з метою забезпечення негайної опіки бездомним, покинутим і дітям-жебракам, у всіх містах і великих районах створювали такі заклади. Діти у притулку могли перебувати 14 днів, в окремих випадках цей час був продовжений до трьох місяців на підставі рішення цієї установи [7, 180].

Після Другої світової війни, коли значно зросла кількість дітей, скерованих до притулків, головним його завданням був їхній захист від біологічної загибелі. Упродовж 1945 – 1949 рр. притулки були підзвітні відомству парці і соціальної опіки, згодом державі, територіальним органам і громадським організаціям.

Багато опікунських закладів мали благодійний характер, фінансувалися із суспільних коштів і були недостатньо оснащені. Постійна нестача коштів, велика кількість дітей, критичний стан чистоти і здоров'я прийнятих дітей, призвели до трагічних гігієнічних умов багатьох закладів [6, 18]. На підставі Інструкції Міністерства Освіти від 30 липня 1949 р. у закладах появилися нові посади: психолога, опікуна і санітара. Крім цього, притулок мав ізоляційний відділ, приймальню, світлиці і майстерні.

Статут державного опікунського притулку (1958) містив інформацію про те, що педагогічними працівниками можуть бути ті особи, котрі мають щонайменше середню педагогічну освіту (раніше – без спеціальної освіти). Притулок повинен мати кабінет лікаря, психолога, початкову школу [2, 109].

У 1983 р. за наказом Міністерства освіти і виховання заклад виконував функцію порятунку (у складних випадках одразу приймав дітей без згоди батьків чи судового рішення), а також частково функцію кімнати міліції, де приймали дітей до 13 року життя. Статут опікунського закладу, який опирався на розпорядження Міністра народної освіти з 1994 р., передбачав прийом дітей від 3 до 18 років. Підставою для цього було рішення сімейного суду, заява від школи чи міліції, прохання сім'ї. Окрім вищенаведеного, заклад виконував опікунсько-виховну, діагностично-кваліфікаційну і ресоціалізаційну функції [5, 31].

Трансформація устрою Польщі під кінець 80-х рр., втілення в життя з 1 січня 1999 р. основних положень реформи системи профілактики і опіки над дітьми спричинили нові зміни. Най-

важливіші відбулися у відомчій підлеглості закладів та інституцій, які займаються доглядом за дитиною. Йшлося також про системний підхід до сім'ї, створення закладів, які одночасно допомагали дітям та їхнім сім'ям, надання переваги сімейним формам опіки, децентралізацію у сфері управління і фінансування опікунсько-виховних закладів, попередження розпаду сім'ї [4, 125].

У Польщі система допомоги дитині і сім'ї зазнала змін у рамках реформи самоврядування. Усі опікунсько-виховні заклади перейшли у підпорядкування Міністерству праці і соціальної політики, і на підставі Розпорядження (2000) отримали назву інтервенційного закладу. Дитина мала постійного вихователя, який відповідав за організацію індивідуального навчально-виховного процесу та вів карту перебування дитини.

Відповідно до Розпорядження Міністра праці і соціальної політики, з 14 лютого 2005 р. опікунсько-виховний заклад повинен створювати умови для: релігійних потреб дитини, її особистих контактів з сім'єю, поваги до традицій, планування і організації щоденних занять і вільного часу, приготування вихованців до відчуття власної відповідальності за свої вчинки, налагодження важливих рішень для дитини з її сім'єю чи опікунами [8]. Також визначалися кількість дітей, якими опікується один вихователь або інші спеціалісти під час їх перебування за межами закладу, залежно від організації праці і потреб дітей, стандарти опіки і виховання, як і кваліфікацію педагогічного персоналу, директора, керівника та інших спеціалістів.

У наступному Розпорядженні Міністра праці і політики від 19 листопада 2007 р. заклади зазнають чергових змін у зв'язку з виходом нового Закону про соціальну допомогу. Тут охарактеризовано спосіб прийняття дітей-іноземців, опрацьовано зразок заяви про надання дозволу на функціонування цілодобового опікунсько-виховного закладу і перелічено необхідні для цього документи [1, 19].

У ст. 103 Закону “Про підтримку сім'ї і систему опіки” (від 9 червня 2011 р.) завданням опікунсько-виховного закладу інтервенційного типу є “негайна опіка дитини у період кризової ситуації, зокрема заклад зобов'язаний прийняти дитину у випадках, коли їй потрібна невідкладна опіка” [11]. На підставі Розпорядження Міністерства праці і соціальної політики від 22 грудня 2011 р. у

справі інституційної опіки, визначено організацію діяльності цих закладів: “максимальна кількість дітей, які можуть залишитися під опікою одного вихователя або інших осіб, котрі працюють з ними, залежно від організації праці і потреб дітей, способи опіки у нічний час, а також проведення психофізичної діагностики дитини” [10]. Варто зауважити, що опікунські заклади фінансуються з бюджету гміни, на території якої розміщуються, крім того повинні співпрацювати з районними центрами допомоги сім’ї, які разом з дирекцією урегульовують ситуацію дитини.

Отже, сьогодні притулок є інтервенційним закладом, який працює протягом цілого року, і може прийняти дітей від 11 до 18 років, які перебувають у кризових ситуаціях і вимагають цілковитої опіки. Район скеровує дитину до інтервенційного закладу, враховуючи місце її проживання. До нього потрапляють діти, позбавлені батьківського піклування, і ті, котрі протягом тривалого часу перебували без опіки або виховувалися у невідповідних умовах [9].

Дітей та молодь в інтервенційному закладі можуть розмістити на таких підставах: дитина до 13 років без скерування та згоди батьків або рішення суду чи за поданням міліції, школи або іншої особи, яка підтверджує загрозу для життя і розвитку дитини; рішення суду про тимчасове перебування дитини у цьому закладі; на прохання батьків чи опікунів, при умові наявності вільних місць [13, 112]. Однак найчастіше приймають дітей, яких приводять батьки, вчителі, представники судових органів, сімейні лікарі, міліція.

Для скерування дитини до закладу районна влада подає таку інформацію: копію свідоцтва про народження, у випадку сиріт (напівсиріт) копію свідоцтва про смерть батьків; рішення суду або заяву батьків чи опікунів про розміщення дитини у закладі; документацію про стан здоров’я дитини; документи зі школи (свідоцтво про закінчення певного класу у школі, довідка щеплень); інформацію про батьків та детальний опис ситуації дитини [9].

Після прийняття дитини до інтервенційного закладу центр допомоги повідомляє про це школу, а педагогічні працівники оцінюють ситуацію дитини. У перебуванні у притулку можуть відмовити у таких випадках: усунення попередніх причин, зарахування дитини до іншої форми опіки або відрахування з числа вихованців закладу [12, 118].

Найважливішим завданням інтервенційного закладу є повернення дитини до власної сім'ї, розміщення у прийомну сім'ю або в іншу відповідну установу. Незважаючи на те, що тут перебування дитини є тимчасовим (від трьох місяців до одного, рідше – двох років), заклад повинен повністю виконувати функції батьків. До його основних завдань відносять: забезпечення негайної і тимчасової опіки, створення умов для виконання шкільного обов'язку, опрацювання компенсаційно-терапевтичної і ресоціалізаційної діяльності, надання психолого-педагогічної допомоги, забезпечення медичної опіки, інтелектуального і фізичного розвитку, співпраця з опікунами, зарахування і скеровування вихованців з території воєводства до відповідних опікунсько-виховних закладів, а також прийомних сімей [13, 109].

Інтервенційний заклад реалізовує вищеперелічені завдання у таких функціях:

- опікунсько-виховний (найважливішою умовою для її ефективної праці є забезпечення прийнятим до закладу вихованцям почуття безпеки; надання їм допомоги у пережитих негативних моментах та розміщення у закладі; важливий напрям цієї праці – підтримка емоційного зв'язку вихованців з сім'єю, щоб уможливити їхнє швидке повернення додому; форми праці: поїздки вихованців до батьківської домівки, запрошення батьків до закладу на урочисті події, проведення спільних розмов з батьками і дітьми та ін.);

- діагностичний (усестороннє пізнання дитини – її сімейне і шкільне середовище, стан здоров'я, особистість, інтелектуальний рівень; перебіг адаптації дитини у закладі, труднощі у вихованні, мотивація до навчання; психологічна діагностика. Для кожної дитини складається індивідуальний план, карта перебування, карта участі в спеціальних заняттях з описом їх результатів, психологічні і педагогічні спостереження) [6, 52];

- вирівнювальний (компенсаційна, реєдукаційна, корекційна, терапевтична, ресоціалізаційна стосовно вихованців закладу, які звикли до постійного дефіциту уваги і відхилень від правильного розвитку дитини, а також визначення часу перебування дитини у закладі) [3, 295].

Перед розміщенням в інтервенційному закладі дітей поміщають в ізолятор, де їх готують до перебування у закладі, визначають

виховну групу, проводять вступні дослідження та ін. При складанні індивідуального плану роботи вихованця враховують вік дитини, рівень психофізичних можливостей, а також сімейну ситуацію. Ізолятор має ротаційну кімнату для вихованців, які самовільно покинули заклад, або перебувають у ньому до прийняття рішення суду чи міліції, але не більш як 24 години.

В інтервенційному закладі дітей поділяють на такі групи: за віком (однакові стать, вік, рівень освіти і розвитку) і за розвитком (однієї статі, але різного віку і рівня розвитку). Передовсім це повинні бути малі групи (від 6 до 16 дітей), щоб забезпечити кожній дитині можливість відчувати себе у безпеці та налагодити довірливі стосунки з вихователем [6, 52].

Виховна, опікунська і дидактична діяльність у таких закладах відбувається на лекційних заняттях, у виховних групах і гуртках. Дитина має обов'язок ходити до школи, яка розміщується на території цих закладів, і нема спокус, щоб не відвідувати уроки. Можливість індивідуального підходу до кожного учня і здача кваліфікаційних екзаменів в особливих умовах дозволяє вихованцям швидше повернутися до нормального життя. Якщо діти мають певні відхилення або розлади розвитку, організовуються індивідуальні спеціалізовані заняття (логопедичні, психотерапії, соціотерапії та ін.).

В інтервенційному закладі важливу роль відіграють гуртки, зокрема, технічні, туристичні чи музичні, які виконують дидактичну, рекреаційну, ресоціалізаційну і психотерапевтичну функцію. Дітям часто організовують прогулянки, де вони широко і відкрито можуть розповісти про свої проблеми. Крім того, проведені заняття у рамках вільного часу мають на меті задоволення психосоціальних потреб, зокрема відчуття власної гідності й реалізації своїх інтересів. Тут діти отримують відповідне харчування, медичне страхування, доступ до різних занять, одяг і взуття, необхідні ліки, підручники і шкільні приладдя.

Інтервенційним закладом керує директор, який працевлаштовує спеціалістів (вихователя, педагога, психолога, терапевта, соціального працівника, дитячого вихователя, лікаря і медсестру) у випадку потреби. Вихователі виконують найважливішу роль у цілій системі опіки дітей і реалізують такі завдання: організація і проведення дидактичної і опікунсько-виховної діяльності, організація вільного

часу і створення сприятливого виховного середовища, ресоціалізаційного клімату. До обов'язків вихователя належить також "систематичний збір інформації про вихованців під час їх розміщення у заклад відповідної форми опіки, а також разом з психологами і педагогами з'ясування причин їх поведінки, застосування відповідних методів виховання або надання допомоги і порад вихованцям, які перебувають у складних життєвих ситуаціях" [2, 122]. Отже, нормативно-правові акти визначають не тільки права та обов'язки дитини, умови її розміщення у відповідні заклади та повернення у сім'ю, але й обов'язки педагогічних працівників.

Організація опікунсько-виховної діяльності відбувається на високому рівні і отримує велику правову та фінансову підтримку від держави, що надає і вихованцям, і вихователям почуття захисту. Одним із найважливіших завдань педагогічного персоналу інтервенційних закладів є підготовка дитини до самостійного, дорослого життя. Вищеперелічені завдання можуть виконувати і волонтер, і повнолітня особа, яка має достатні знання про специфіку виховної діяльності і конфіденційність інформації щодо життя дітей цього закладу, не причетна до злочинів. Волонтери переважно допомагають вихованцям в організації навчання і вільного часу. У роботі з дітьми важливим є прищеплення моральних цінностей і підготовка до працевлаштування, щоб вони після залишення інтервенційного закладу вміли правильно організувати своє життя і налагодити контакти у новому середовищі.

Висновки. У період трансформації суспільного устрою Польщі система опіки дітей, позбавлених батьківського піклування, зазнала суттєвих змін. В останнє десятиліття діють нові форми інтервенційної допомоги, яким створено умови для швидкого розвитку і поширення. Постійна кваліфікована допомога дитині дає шанс на отримання основних знань, розкриття талантів та усвідомлення своєї гідності, що сприятиме правильному вибору майбутньої професії та способу життя. Незважаючи на те, що педагоги і психологи допомагають вихованкам знайти вихід у критичних ситуаціях, акцент робиться на бажання і самоорганізацію самої дитини. Результатом цих спільних старань є самостійний спосіб життя, одруження, здобуття професії, щаслива доля.

Перспективами подальших наукових розвідок є дослідження змісту виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, у дитячих будинках, функціонування дитячих сіл у Польщі.

Література

1. Bartosiewicz M. Opieka nad dzieckiem w świetle zmienionych przepisów prawa / M. Bartosiewicz // Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze. – 2008. – Nr. 4. – S. 15 – 28.
2. Borowski R. Placówki opiekuńczo-wychowawcze / Ryszard Borowski, Dariusz Wysocki. – Płock : Novum, 2001. – 178 s.
3. Formy opieki, wychowania i wsparcia w zreformowanym systemie pomocy społecznej / J. Brągiel, S. Badora (red.). – Opole : Wydaw. Uniwer. Opolskiego, 2005. – 595 s.
4. Kalinowska-Witek B. Przemiany w systemie opieki nad dzieckiem w Polsce (1988 – 2009) / Barbara Kalinowska-Witek // Opieka i wychowanie dzieci: historia i współczesność / M. Chepil (red.). – Drohobycz, 2010. – S. 118 – 126.
5. Kozdrowicz E. System opieki nad dzieckiem opuszczonym / Ewa Kozdrowicz // Zagrożone dzieciństwo. Rodzinne i instytucjonalne formy opieki / M. Kolankiewicz (red.). – Warszawa : WSiP, 1998. – S. 15 – 39.
6. Krupiński A. Pogotowie opiekuńcze w systemie opieki nad dzieckiem / Alfred Krupiński. – Warszawa : WSiP, 1990. – 199 s.
7. Rodzinne i instytucjonalne środowiska opiekuńczo-wychowawcze / Red. D. Wosik-Kawala. – Lublin : UMCS, 2010. – 325 s.
8. Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z dnia 14 lutego 2005 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych (Dz. U. z dnia 4 marca 2005 r.).
9. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 19 października 2007 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych (Dz. U. z 2007 r., nr 245, poz. 1810).
10. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 22 grudnia 2011 r. w sprawie instytucjonalnej pieczy zastępczej (Dz.U. z 2011 r., nr 292, poz. 1720).
11. Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2011 r., nr 149, poz. 887).
12. Węgierski Z. Opieka nad dzieckiem osieroconym. Teoria i praktyka / Zbigniew Węgierski. – Toruń : Akapit, 2006. – 226 s.
13. Wosik-Kawala D. Pogotowie opiekuńcze / Danuta Wosik-Kawala // Środowiska opiekuńczo-wychowawcze / B. Wojciechowska-Charlak (red.). – Kielce : Wszechnica Świętokrzyska, 2002. – S. 103 – 131.

Карпенко Ореста. Нормативно-правовое обеспечения попечительско-воспитательной деятельности интервенционных заведений в Польше. В статье отражены истоки становления интервенционных заведений для детей и молодежи в Польше, основные принципы организации учебно-воспитательного процесса, обобщены правовые основания реформирования системы опеки детей, лишенных родительской заботы, а также обязанности и функции педагогических работников этих заведений.

Ключевые слова: интервенционное заведение, дети, молодежь, Польша, нормативно-правовые акты, попечительство, педагогический персонал.

Karpenko Oresta. Regulatory and legal ensuring of tutorial and upbringing activity of intervention establishments in Poland. The article deals with the becoming sources of intervention establishments for children and youth in Poland, basic principles of organization of educational-upbringing process, generalization of legal grounds of reformation in watching system over the children confined paternal caring, and also duties and functions of pedagogical workers of these establishments are reflected in the article.

Key words: intervention establishment, children, youth, Poland, normative-legal acts, guardianship, pedagogical personnel.